

Baselitz. Újrajátszott múlt

Történelmi szembenézés, erős német akcentussal

Magyar Nemzeti Galéria, 2017. IV. 1. – 2017. VI. 2.

RÓZSA T. ENDRE

A New York államban lévő Attica börtön az Egyesült Államok leghírhedtebb fegyintézete. Szabadul két rab, az egyik azt mondja: Attica mögöttünk van. Tévedsz – válaszol a társa –, Attica előttünk van. A sarokigazságra rájött *Baselitz* is: amit magunk mögött hagyunk, az van előttünk. Sajátos zamatú művészetének ez a legfontosabb tartópillére. Nagyobb kanyarok és zökkenők nélkül küzdötte végig magát a művészeti sorsán. Keveset igazított modora lényegén és a világ elfogadta következetességét. Fontos jelzés a nemzetközi műkereskedelem árszintjén, bár hál' isten nem azzal mondják ki a végső szót. A kortárs német művészek közül a nagy árveréseken

GEORG BASELITZ:
Szőlőtő, 1969,
diszperziós festék, vászon,
162x130 cm,
Sammlung Essl, Klosterneuburg

Gerhard Richter tarol, Baselitz a rivális, néha megelőzi Richtert. Egyik képét öt millió dollárért ütötték le a londoni Sotheby'snél, pedig az még a korai „botránys” periódusban készült, 1964-ben. Bár lehet, hogy éppen az volt benne a spiritus. Anselm Kiefer az ötödik a listán, Günther Uecker a hetedik.

A pályakezdő Galerie Werner&Katz rendezte meg a pályakezdő Baselitz első önálló kiállítását 1963-ban. Korához képest szokatlanul összefogott anyaggal jelentkezett a 25 éves művész. A megnyitó után zajos botrány tör ki Nyugat-Berlinben, két képet végrehajtóval lefoglaltattak. A vád: közszeméremérsértés. A peres eljárásnak csak 1965-ben lett vége, bírói ítélet alapján Baselitz visszakapta festményeit. A jogi eljárás az akkori morál

szerint nem volt teljesen alaptalan, az egyik mű egy farkát fogó (maszturbáló?) fiút ábrázol. Ez a festmény, a *Nagy éjszaka a vödörben* (250x180 cm, olaj, vászon), jelenleg a kölni Ludwig Múzeum tulajdona. Világszerte a szemérmesebb *Nagy éjszaka esőben* címen tartják számon a művet. Mai szemmel a kép már nem verné ki a biztosítékot. (Hozzáteszem, semmi efféle nem veri ki manapság a biztosítékot.)

Nem volt ez mindig így. 1965 ősze, fiatal művészek biennáléja Párizsban az Avenue président Wilsonon lévő modern múzeumban. Vékony rúd tetején krómacél doboz, szemmagasságban. A doboz első oldala tükör, nyitógombbal. Egy fiatal nő kinyitja, a dobozban fénykép. Szuperközeli, egy fallosz, érzéki női szájban. A fiatal nő visszacsukja a dobozt, rúzt vesz elő és indulatosan ráírja a tükörrre: Non! Az efféle direkt reakciók gyakorlatilag megszűntek. Baselitz képén a vödört vagy az esőt nem könnyű felismerni, a francia Antonin Artaud radikalizmusa viszont napnál világosabban süt a maszturbálás képből. A gyászos arcú fiú vélhetőleg Baselitz maga. Kamasz szelfi. Több mint negyven évvel később, 2005-ben a *Remix*-sorozatba illesztve elkészítette a mű újraértelmezett változatát. Egyetlen példát hozok fel Artaud hatására. A 60-as évek legelején Baselitz két hangzatos Pandémonikus Manifesztumot írt. Mondatrészletet idézek az egyikből: minden írás szemét. Artaud 1947-es eredeti mondata nyersebb: minden írás disznószar. Baselitz óvatosabb, de mindketten hazudnak. Francia mesterei közül még Henri Michaux és Jean Dubuffet radikalizmusa jön szóba.

foró: Georg Baselitz, Archiv © Georg Baselitz

Másoktól is tanult, de művészete akkortól kezdve vált nagyon erőssé, amikor visszatért a korai német expresszionizmushoz, a drezdai Die Brücke csoport indulásához. Felvette azt a fonalat, amit a 30-as évek közepén Hitler kultúrpolitikája kitépett a művészek kezéből. Három évtized kényszerű kihagyása után sikerült megformálnia a régi expresszionizmus lehetséges folytatását. Keze nyomán irányzat lett belőle, a neo-expresszionizmus. A nyugatnémet művészet új generációjára rendkívül erősen hatott Baselitz a 70-es években, és a következő évtizedben sok európai és amerikai művészt bátorítottak fel a példák, világszerte megindult egy neo-expresszionista hullám. Baselitz németországi, majd világméretű sikerét ez nagyban segítette. Joggal, mert jelentős dolgot vitt végbe. A német művészet szerves fejlődését 1933 és 1936 között erőszakosan megszakították. A hiátust Baselitz a maga módján pótolta, szembenézett a sötét múlttal, és annyi tévedés után újraértelmezte a német nemzeti identitást. Az eredmény nem mindig hízelgő. Ha a szívünkre tesszük a kezünket, bevallhatjuk, hogy magyar olvasatban éppen ez ad különösen nagy jelentőséget Baselitznek. 1945 után csak primőrök nőttek nálunk, de azután megjött a kemény fagy. Az olvadást a 60-as, 70-es évek fordulóján feltűnt új nemzedék legjobbjai kezdeményezték, a túrtiltott határmezsgyéjében.

A művész, akit ma Baselitzként ismer a világ, 1938-ban született Grossbaselitzben, eredeti neve Hans-Georg Kern. A Szászország keleti csücskében lévő kis falut szláv szorok és németek lakják, egymástól elkülönülve. Húszéves korában vette fel hányatott sorsú szülőfalujának nevét, hangsúlyozva saját gyökereit. Apja falusi tanító volt, a család az iskolaépület emeleti szintjén lakott. Lakásuk három homlokzati ablakát ma krómsárga színnel kereteztette be a helyi önkormányzat, „homage a Baselitz”. Amikor közeledett a Vörös Hadsereg, légvédelmi üteget ástak be az épület elé, és a Wehrmacht elfoglalta a házat. Baselitz családja a pincében húzta meg magát. Keletről özönlöttek a menekülők, a kemény harcok alatt a család egy ideig kitarthatott a csatater alatti pincében, azután ők is menekültek. A város drasztikus szétbombázása utáni napokban érkeztek el a közeli Drezdába. Az utcákon halottak tömege, főleg nők és gyerekek. A férfiak a fronton. Ez a drasztikus élménysor mélyen bevésődött Baselitz emlékezetébe. A gyerekkori látványt közvetlenül

fotó: Jochen Littkemann, Berlin © Georg Baselitz

idézi meg az 1989-ben készült *Drezdai nők* című szobra a budapesti kiállításon. A fej közel egy méter magas, az életnagyság ötszöröse. Bükkfából készült, a felületet láncfűrészsel, durva vésővel alakította ki, és a nő szétszabdalt arcát világos krómsárgára festette. A halott nem vízszintesen fekszik, függőlegesen áll. Baselitz egyik védjegye a motívum elforgatása.

A 60-as évek végétől kezdte fejtetőre állítani a képeit. Mintha fordítva akasztanák fel a megfestett képet. Baselitz ezt tagadja. Azt állítja, hogy a kép normális helyzetben lóg, csak a motívumot fordította meg a felületen. Első pillanatban jó poénnek hangzik a kijelentése, de ha hajlandók vagyunk elgondolkozni rajta, a következtetés messzire vezet. Fotóval azonban meg tudja tréfálni a nézőt. A fénykép jobb oldalán egy nagyméretű portré, a saroktól kezdődően felfelé betölti a felület egyharmadát. Az egész műterem viszont fordítva látszik. Upside down. Baselitz fittyet hány a gravitációnak, a plafonon ül egy klubfotelben, lazán átteszi az egyik lábát a másikon, és komótosan, hátradőlve olvassa az újságot. A csel tudatos. Az agy felülbírálja

GEORG BASELITZ:
G-fej, 1987,
olaj, bükkfa, 99x65,5x58,5 cm,
Ludwig Múzeum – Kortárs
Művészeti Múzeum, Budapest

a szemet, ezért a nagy méretű portrét hisszük helyes irányúnak. A portré domináns nézete a festőt felküldi a plafonra.

Érdeemes Baselitz saját szövegeit olvasni, mert nagyon tudatosak. Egy művelt és okos ember beszél őszintén a világról. Idézem egyik mondatát: „A képek sokkal inkább dogmok, mint fogalmak a dolgokról.” Kijelentésének kibontása a filozófia két területét, az ismeretelméletet és az ontológiát súrolja. Szeret szekvenciákat készíteni. Ugyanazt a témakört vagy motívumot sorozatokban dolgozza fel. Ilyen az önarcképe: *A festő feje mint virágcsokor I.* (1987, 146x114 cm, olaj, vászon). Véletlen nyelvi áthallás: a virágcsokor = bouquet. Ebből származik a buké, és az NDK-buké előnyös Nyugaton, Gerhard Richter is az NDK-ban kezdett. Baselitz rendszeresen előveszi évtizedekkel ezelőtt festett műveit, és remixet készít róluk. Nagy erénye ez is, művészete rendkívül stabil és következetes. Életművét csak a kis módosulások alapján lehet korszakolni.

GEORG BASELITZ:
Fekete-fehér negatív, 2004,
olaj, vászon, 250x200 cm,
magántulajdon

Szokatlan, hogy nem tesz különbséget kis téma vagy nagy téma között, akár egy 19. század közepi festmény olajnyomatát is alapul veheti, és abból indítja a saját kompozíció felépítését. A példa valós: a baselitz általános iskola falán lógott egy olajnyomat, kisfiú korában mindennap látta, az eredeti Ferdinand von

GEORG BASELITZ:
Sing Sang Zero, 2011,
festett bronz, 330,5x197x132 cm,
magányútemény

foró: Jochen Littkemann, Berlin © Georg Baselitz

Rayski szász portré- és tájfestő munkája. A wermsdorfi erdő egyik zugát mutatja címe szerint, középen egy nagyobb fa, körülötte kisebbek. Késő ősre jár, minden levél lehullott, az ágak kopaszon meredeznek. Közepes kép, Mednyánszky még álmában is sokkal jobb erdőrésztleteket festett. Baselitznek viszont beleégett a vizuális memóriájába az olajnyomat, és az első fordított képét, az *Erdő a feje tetején* címűt, Rayski inspirálta. Műve drámai. Pontosan illik rá, amit önmagáról mondott: „Mély depresszióban, nyomás alatt festek. A képeim valószínűleg csaták.”

Hétéves kisfiú volt, amikor a nemzetiszocialista rendszer kapitulált. A szovjet zónában, Németország keleti részén némi tétovázás után kiépült az NDK-rendszer. Érettségi után a drezdai képzőművészeti főiskolába iratkozott be. Az első év végén kirúgták, az indoklás szerint nem érte el az NDK-ban elvárt társadalmi érettséget. A következő tanévet Kelet-Berlinben kezdte, abban a weissensee-i iskolában, ahol Günther Uecker is tanult. 1957-től Nyugat-Berlinben tanult tovább. Nem az utolsó pillanatban költözött át nyugatra, csak 1961 őszen húzták fel a berlini falat. Ha az NDK-ban marad, képletesen szólva kitörték volna a nyakát. Ennek ellenére nem söpörte ki magából a keletnémet emlékeket, sőt azokból is inspirációt merített.

1965 őszen a párizsi Fialok Biennáléján Baselitz is, Uecker is részt vettek. Akkoriban Párizsban tanultam, megnéztem a kiállítást. Uecker egy támlás fehér konyhaszéket vert tele szögekkel. A százas szögek láttán megjegyeztem a barátnőmnek, hogy ez a szögelés nagyon német dolog. Egy mellettünk álló férfi a szavamba vágott, idegesen vitázni kezdett velem. Kiderült, hogy a tiltakozó férfi maga az alkotó. Nem győztük meg egymást. Baselitz azt írja, minden jobb német neurotikus, a német múlt miatt. Két magyar művész is részt vett ezen a párizsi biennálén. Csak az egyikükre emlékszem. Bencsik István egy szobortorzót állított ki, egy ló döntött tomporát. A fakockákból összepréselt mű

foró: Jochen Littkemann, Berlin © Georg Baselitz

felületét felpolírozta, a hajló vetületek játéka izgalmassá tette a művet. Nem vallott vele szégyent. Amikor hazajöttem Magyarországra, hallottam, hogy elbántak vele. A Stúdió vezetője volt, és kirúgták. A kultúrpolitika akkoriban szedte ráncba a fiatalokat. Bencsik soha nem futotta ki igazán magát, a körülmények elkaszálták. Jobb környezetben talán esélye lett volna, hogy eljusson Uecker vagy Baselitz nemzetközi szintjéhez. Mellesleg bődületes szellemi sötétség fogadott Magyarországon a 60-as évek végén, amikor visszatértem. Az aktuális francia művészetről kérdezgettem a Népszabadság vezető művészeti kritikusát, de látnom kellett rajta, hogy halvány fogalma sincs, kikről beszélek. Épater les bourgeois! – kommentálta tudálékosan a szavaimat. Remélem, hogy később sikerült behoznia a lemaradást.

1945. május 8., éjfél. Németország kapitulált. Beállt a Stunde Null. Az emberek előmszaktak a romok alól, és fogalmuk sem volt, hogyan tovább. A művészek is tanácstalanok. Merre kell most fordulni? Előjönnek a régiek, Karl Schmidt-Rottluff tanítani kezd. Csak a 60-as évekre nyiladozik az elme, másolni kezdik a világot. Pop art, koncept art, arte povera. Ettől lesz Baselitznek igaza, mert visszanyúl a Brücke csoporthoz, a saját német tradícióhoz. Elfogadja a múltat, szőröstül, bőrostül. Az 1980-as Velencei Biennálén a német pavilon közepén Baselitz szoborfigurája ül, de felemeli a jobb kezét. Heil! A kritika morgolódik, Baselitz hallgat. Már említettem az NDK-bukét. Baselitz a szocreált se dobja el. Az Orosz képek, a Russenbider

fotó: Jochen Littkemann, Berlin © Georg Baselitz

sorozata éppen erről szól. Remixeli a szovjet szocreált, Geraszimov és a többiek műveit, és az eredeti címet is megtartja (*Küldöttek Leninnél, Sztálin a Kremlben, Lenin felesége és a csalógnya*). Semmi ironia, semmi távolságtartás. Ami történt, megtörtént. Ami mögöttünk, az előttünk. Művészete lecke a magyar maszatolásnak, a múlt folytonos újrachuzadásának. A mostani kurzus démonizálja és törli Károlyit, Kun Bélát, Rákosit és Kádárt. A Rákosi–Kádár-kurzus démonizálta és törölte Horthyt. Emiatt jönnek létre olyan provinciális ökörségek, mint a Lex Heineken. A magyar művészek derékhadja a világot lesegeti, a divatokat figyeli. Érdeemes lenne a múltban is keresgélni, mint Baselitz tette. A forgolódóknál jobb a stabil következetesek. Mint Aba-Novák, Mednyánszky, Pauer Gyula, Chagall, Miro, Boltanski, Farkas István vagy Keserü Ilona és Maurer Dóra. Akiknek volt erejük kitaposni a maguk útját, és ragaszkodni ahhoz. Szerencsére tucatszámra is több magyar nevet tudnék még sorolni. Véletlenül választottam néhányat közülük, mert nem rólok írok, hanem Baselitzről. Arról a művészről, akinek mindig volt bátorsága szembemenni a divattal. Egy baselitz gyöngyszemmel zárom írásomat. Az 1988-ban készült mű címe: *Megfestettem Wagnert mint nőt* (66,7x34 cm, szén és ceruza, papíron, MoMA, New York). Duplacsavar. Fejjel lefelé fordította a portrét, és Wagnert hosszú hajú nővé varázsolta.

GEORG BASELITZ:
Partizán (Remix), 2005,
olaj, vászon, 300x250 cm,
Sammlung Essl, Klosterneuburg

GEORG BASELITZ:
Drezdai nők –
mellettük az Elster, 1989,
olaj, bükkfa,
91x67,5x32,5 cm
Sammlung Würth, Würth

fotó: Bill Jacobson Studio, New York © Georg Baselitz